

ROMAN BUDZINOWSKI

O potrzebie rozwoju nauki prawa rolnego

1. Stwierdzenie zawarte w tytule niniejszego opracowania wydaje się, przynajmniej *prima facie*, oczywiste. Zapewne „użyteczne” i „konieczne”¹ są badania w każdej gałęzi (dziedzinie) prawa. Można wprawdzie w warunkach braku pełnych możliwości ich realizacji (np. z powodów kadrowych, finansowych czy innych) dyskutować o preferencjach, ale trudno byłoby pogodzić się z istnieniem tak zwanych białych plam. Niedostatek doktrynalnego opracowania nie ułatwiałby stosowania prawa, a w dalszej perspektywie – jego stanowienia. Byłaby to dotkliwa luka w odniesieniu do takiej gałęzi prawa, jaką jest prawo rolne. Współcześnie adresatem tego prawa jest bowiem nie tylko producent rolny, ale i konsument żywności, a więc każda osoba fizyczna, a jego stosowaniem zajmują się wszystkie sądy i wiele różnych organów administracji.

Taka sytuacja, co trzeba zaznaczyć już na wstępie, nie dotyczy stanu nauki prawa rolnego; w ostatnich latach widoczny jest nawet wzrost liczby publikacji². Mimo tego pozytywnego akcentu, pojawia się jednak niepokój o przyszłość, zaznaczają się wyraźnie pewne zagrożenia. Już publikowane artykuły na temat stanu rozwoju niektórych nauk prawnych dostarczają wiele materiału do refleksji³. Obok osiągnięć, wymieniają one

¹ Wyrażenia A. Germanò, *Manuale di diritto agrario*, wyd. 4, Milano 2001, s. 1.

² Por. wykaz pozycji zawartych w *Polskiej bibliografii prawnorolnej* publikowanej corocznie w „Przełądzie Prawa Rolnego” (2010, nr 1; 2011, nr 1 oraz w niniejszym numerze).

³ Zob. np. H. Olszewski, *Uwagi o stanie nauk historycznoprawnych*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 4, s. 3 i n.; P. Sarnecki, *Stan nauki prawa konstytucyjnego w Polsce*, „Państwo i Prawo”

również negatywne zjawiska, jak spadek aktywności naukowej, wieloletowość czy obniżenie poziomu prac naukowych i tak dalej. Zapewne można je odnieść także do nauki prawa rolnego, pamiętając jednak, że zostały one odnotowane przez przedstawicieli szczegółowych nauk prawnych o znacznie bardziej ugruntowanej pozycji legislacyjnej, dydaktycznej i naukowej.

Już ta uwaga sugeruje, że konsekwencje współczesnych uwarunkowań rozwoju szczegółowych nauk prawnych mogą być w nauce prawa rolnego odczuwane bardziej dotkliwie. Wystarczy wskazać choćby na szczupłość kadry zajmującej się tą nauką, a wynikającą przede wszystkim z ograniczenia (a nawet pominięcia) nauczania tego przedmiotu (a także innych dyscyplin z tym przedmiotem powiązanych, jak na przykład administracja rolnictwa czy prawo żywnościowe) na wielu uniwersytetach. W licznych ośrodkach uniwersyteckich problematyka prawnorolna nie jest przedmiotem badań naukowych, co w dużej mierze wynika z braku wyodrębnionych jednostek organizacyjnych (katedr czy zakładów)⁴.

Tymczasem zapotrzebowanie na naukowe opracowanie tej problematyki, mając na uwadze prace o różnym charakterze (także eksperckim), ciągle rośnie. Wystarczy wskazać choćby na rozbudowę regulacji unijnej i krajowej, liczbę adresatów tej regulacji oraz bardzo szeroki i zróżnicowany krąg organów powołanych do jej stosowania. Na tym tle obecny stan rozwoju nauki prawa rolnego, mimo (o czym dalej) widocznych osiągnięć trudno uznać za zadowalający. Nie odpowiada on rosnącym potrzebom, a jednocześnie realne jest jego osłabienie ze względu na istniejące, w tym miejscu tylko wspomniane, zagrożenia.

Już poczynione uwagi uzasadniają tytuł niniejszego opracowania i wskazują kierunek argumentacji. Będzie ona zmierzała nie tylko do wykazania potrzeby rozwoju nauki prawa rolnego (co w warunkach realizacji Wspólnej Polityki Rolnej wydaje się oczywiste), ale wskazywała też na użyteczność i konieczność takich badań z różnych punktów widzenia na tle zmieniającego się (dokładniej: rozszerzającego się) przedmiotu regulacji. Omówiona przy tej okazji zostanie kwestia doboru tematyki naukowo-badawczej. Z tego względu adresatami poczynionych tu refleksji są nie tylko agraryści, ale także przedstawiciele innych szczegółowych dyscyplin prawoznawstwa (zwłaszcza cywiliści i administratywiści), jak też

2010, z. 7, s. 5 i n.; A. Mączyński, *Uwagi o stanie nauki polskiego prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 6, s. 3 i n.

⁴ Zob. argumenty przytoczone przeze mnie w artykule *O potrzebie nauczania prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1, s. 147 i n.

decydenci odpowiedzialni za przygotowanie absolwenta studiów prawnych (czy innych) do funkcjonowania na rynku (także europejskim) usług prawniczych.

U podstaw prowadzonych rozważań leżą trzy założenia o charakterze wyjściowym. Pierwsze dotyczy przyszłości ustawodawstwa dotyczącego rolnictwa⁵. Nie ulega wątpliwości, że ta dziedzina gospodarki pozostanie nadal przedmiotem zainteresowania ustawodawcy; będzie narastać prawna regulacja różnych dziedzin rolnictwa, czy z rolnictwem tylko powiązanych, którą – ze względu na jej cechy – da się wydzielić właśnie jako prawo rolne, a przy tym taki zabieg będzie możliwy i uzasadniony. Jednocześnie nie wszystkie wspomniane dziedziny w jednakowym stopniu staną się przedmiotem regulacji. Taki wniosek wypływa z dotychczasowych doświadczeń rozwoju legislacji rolnej oraz sformułowanych w tym zakresie refleksji teoretycznych⁶. Uzasadnione jest zatem twierdzenie, że badanie prawa rolnego, wobec rozwoju legislacji, pozbawione jest cechy „tymczasowości”⁷ i będzie mieć ono równie silne uzasadnienie także w przyszłości.

Drugie założenie nawiązuje do cechy współczesnego prawa rolnego związanej ze sposobem (metodą) oddziaływania prawnego. Ustawodawca, regulując sprawy rolnictwa, posługuje się metodami właściwymi prawu prywatnemu oraz publicznemu. Widoczne jest szybsze narastanie regulacji o charakterze publicznoprawnym, określane jako publicyzacja tej dziedziny prawa. Dzięki temu właśnie część publicznoprawna prawa rolnego jest niezmiernie rozbudowana, dominująca, gdy idzie o liczbę aktów prawnych oraz o zakres przedmiotu regulacji. Działalność badawcza musi uwzględniać kompleksowy, z punktu widzenia metod regulacji prawnej, charakter prawa rolnego.

Z kolei w myśl trzeciego założenia przyjmuje się, że konieczne są wyspecjalizowane (odrębne) badania w zakresie prawa rolnego ze względu

⁵ Zob. szerzej R. Budzinowski, *Przyszłość prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1, s. 16-17; idem, *Jeszcze o przyszłości prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 2, s. 15.

⁶ Zob. R. Budzinowski, *O potrzebie refleksji teoretycznej w prawie rolnym*, „Studia Iuridica Agraria” 5, 2005 (tom dedykowany Profesorowi Andrzejowi Stelmachowskiemu), s. 18 i n. (i literaturę tam powołaną).

⁷ W przeszłości taki wniosek nasuwało definiowanie prawa rolnego jako prawa przebudowy ustroju rolnego w kierunku socjalistycznym. Pominięcie przez A. Stelmachowskiego tego elementu definicji oznaczało pozbawienie prawa rolnego cechy tymczasowości. Zob. R. Budzinowski, *Profesor Andrzej Stelmachowski jako agrarysta*, „Studia Iuridica Agraria” 9, 2011, s. 99.

na swoistość przedmiotu, jak i samej regulacji prawnej⁸. Prawo to obejmuje, jak wiadomo, regulacje specjalne, a czasem również szczególne dotyczące rolnictwa i dziedzin z rolnictwem powiązanych. Rodzi się uzasadniona obawa, że specjaliści z innych szczegółowych nauk prawnych mogą nie uwzględnić w wystarczającym stopniu wspomnianej cechy. Istnieje też, na co już dawno została zwrócona uwaga⁹, niebezpieczeństwo przenoszenia do nauki prawa rolnego koncepcji wypracowanych w innych dziedzinach, zwłaszcza w prawie cywilnym i administracyjnym. Potrzeby prowadzenia wyspecjalizowanych (odrębnych) badań nie neguje uznanie prawa rolnego za gałąź prawa o względnej autonomii¹⁰.

Do sformułowanych tu założeń wyjściowych wypadnie nawiązać w toku opracowania. Merytoryczne rozważania uzasadniające potrzebę rozwoju nauki prawa rolnego warto poprzedzić choćby krótką charakterystyką i oceną jej dotychczasowego stanu, zwłaszcza w kontekście stanu nauki zachodnioeuropejskiej.

2. Obecny stan nauki prawa rolnego stanowi wypadkową działania wielu czynników. W dużej mierze rozwój tej nauki wiąże się z rozwojem ustawodawstwa rolnego. Ono zaś, poczynając od okresu międzywojnia ubiegłego wieku, przechodziło rozmaite etapy, zmieniał się jego przedmiot, różna była jego dynamika czy stopień ekspansji i tak dalej. O ile jednak proces kształtowania się prawa rolnego jako gałęzi prawa czy ustawodawstwa został już szerzej opracowany¹¹, o tyle brakuje prac dotyczących historii nauki o tym prawie. W literaturze wskazać można nieliczne opracowania, raczej o charakterze pryncypialnym i fragmentarycznym, odnoszące się do samej genezy nauki prawa rolnego¹², jej kształtowania się¹³ czy obecnego stanu¹⁴.

⁸ O potrzebie prowadzenia takich badań pisze A. Germanò w siódmym wydaniu swego podręcznika, *Manuale di diritto agrario*, Milano 2010, s. 2 i n.

⁹ Zob. K. Kroeschell, *Azienda e impresa quali istituti del diritto agrario tedesco*, „Rivista di Diritto Agrario” 1966, z. 2, s. 387.

¹⁰ Zob. np. R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008, s. 238.

¹¹ Ibidem, s. 106 i n. (i powołana tam literatura).

¹² Zob. np. A. Lichorowicz, *Les origines et l'histoire du droit rural polonais*, w: *Nascita e sviluppo del diritto agrario come legislazione e come scienza. Dal regime fondiario al diritto della produzione agricola*, Pisa 1992.

¹³ Zob. np. W. Pańko, *Prawo rolne. Kryzys czy wielki zwrot*, w: *Z zagadnień prawa cywilnego. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Stelmachowskiemu*, Białystok 1991; J. Paliwoda, *Prawo rolne w czterdziestoleciu Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, „Prawo

Niewątpliwie opracowanie historii nauki prawa rolnego byłoby pożądane – ciekawe z poznawczego punktu widzenia, a jednocześnie doniosłe pod względem teoretycznym. Nauka ta bowiem łączy w sobie wiele wątków nie tylko z zakresu legislacji (zwłaszcza polityki prawa), ale także z innych nauk prawnych (bardzo interesujące są tu tzw. problemy graniczne), jak też z ekonomii, socjologii, polityki, czy nawet ideologii. Jej rozwój znakomicie uzasadnia twierdzenie, że rozbudowa i komplikowanie się regulacji prawnej określonej sfery stosunków społecznych, w tym wielość metod tej regulacji, wymusza specjalizację badaczy, a zatem i odrębne badania. Z powyższych względów trudno byłoby bez komentarza przenosić na grunt tej nauki refleksje i oceny sformułowane na tle rozwoju innych szczegółowych nauk prawnych. W tym miejscu nie chodzi o drobiazgowo ustalenia co do kształtowania się i dorobku nauki o prawie rolnym, ale o pokazanie tła oceny jej współczesnego stanu i uzasadnienia potrzeby rozwoju w przyszłości.

Rozwój nauki prawa rolnego towarzyszył kształtowaniu się w okresie międzywojnia odrębnego ustawodawstwa rolnego (agrarnego). Przedmiotem badań stały się takie podstawowe instytucje tego ustawodawstwa, jak reforma rolna, osadnictwo, uwłaszczenie, komasacja¹⁵. Ich poważne znaczenie, szczególnie dla praktyki, wynikało niewątpliwie z faktu, że odnosiły się one do podstaw ustrojowych (dokładniej: ustroju rolnego) Odrodzonego Państwa Polskiego. Budowa tego ustroju wymagała prac dotyczących uporządkowania ustawodawstwa agrarnego¹⁶, a także – co odnotowano jeszcze pod koniec lat dwudziestych – jego ujednoczenia i stworzenia systemu prawa agrarnego¹⁷. To ostatnie znalazło wyraz w projekcie kodeksu agrarnego¹⁸, będącego bez wątpienia dużym osiągnięciem ówczesnej nauki; myśl twórcy projektu, by instytucje prawa agrarnego

Rolne” 1996, z. 3; idem, *Podstawowy dorobek piśmienniczy z zakresu prawa rolnego w czterdziestoleciu Instytutu Nauk Prawnych PAN (1956-1996)*, „Prawo Rolne” 1996, z. 4; P. Czechowski, M. Korzycka-Iwanow, A. Niewiadomski, *Ustawodawstwo prawnorolne – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość*, w: *Nauka i nauczanie prawa. Tradycja i przyszłość*, Warszawa 2009.

¹⁴ R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 97 i n.

¹⁵ Zob. np.: W. L. Jaworski, *Reforma rolna*, Kraków 1926; W. Kosieradzki, *Przewłaszczenie w świetle prawa rolnego bez uwzględnienia parcelacji*, Warszawa 1932; H. Świątkowski, *Prawo oddłużeniowe rolne*, Warszawa 1936; idem, *Przebudowa ustroju rolnego*, Warszawa 1939.

¹⁶ Zestawienie aktów dotyczących rolnictwa oraz administracji agrarnej zawiera praca W. L. Jaworskiego, *Prawo Państwa Polskiego. Prawo agrarne*, t. IV, Kraków 1920 i t. IVa, Kraków 1921.

¹⁷ Zob. bliżej, R. Budzinowski, *Próby kodyfikacji polskiego prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2, 2001, s. 27 i n.

¹⁸ W. L. Jaworski, *Projekt kodeksu agrarnego*, Warszawa 1928.

były osią (idea) tej dziedziny, okazuje się żywa również dzisiaj. Potrzeby dydaktyki uwzględniało wielokrotnie wydawane dzieło ujmujące regulację prawną w kontekście polityki agrarnej¹⁹ oraz podręcznik z zakresu administracji agrarnej²⁰.

Problematyka przebudowy ustroju rolnego stała się też głównym przedmiotem badań zwłaszcza w okresie pierwszego dwudziestolecia Polski Ludowej. Istotne znaczenie miały publikacje pisane przez badaczy, których początek kariery naukowej przypadł na lata międzywojenne²¹. Jednakże, według oceny J. Paliwody, jeszcze na początku lat sześćdziesiątych rozwój nauki prawa rolnego był opóźniony w stosunku do rozwoju ustawodawstwa²². Znaczne przyspieszenie pracy badawczej nastąpiło w kolejnych latach, gdy głos zabrało młode pokolenie agrarystów, a następnie – ich uczniowie. Ukazały się liczne monografie oraz opracowania artykułowe podejmujące różne tematy, istotne przede wszystkim z punktu widzenia stosowania prawa. Rozpoczęła się też dyskusja nad teoretycznymi problemami prawa rolnego.

Rozbudowa ustawodawstwa rolnego, związana z kolejnymi zmianami polityki rolnej, przyniosła rozszerzenie problematyki badawczej. Polityka ta pod koniec lat sześćdziesiątych wyznaczała koncentrację wysiłku badawczego na takich zagadnieniach, jak: zabezpieczenie racjonalnego wykorzystania ziemi, poprawa struktury gospodarstw, wdrażanie postępu technicznego, rozwój systemu kontraktacji i tak dalej²³. Potem doszły nowe kwestie, jak na przykład kooperacja w rolnictwie, gospodarstwa specjalistyczne, zespoły rolników indywidualnych czy ubezpieczenie społeczne rolników. Wydaje się jednak, że w ówczesnych publikacjach podstawowy obiekt zainteresowania stanowiła problematyka gruntowa, co odpowiadało zasadniczemu przedmiotowi regulacji prawnorolnej²⁴.

Prowadzone były również badania empiryczne w celu ustalenia skutków obowiązywania wybranych regulacji prawnych²⁵. Jednakże dopiero

¹⁹ Z. Ludkiewicz, *Podręcznik polityki agrarnej*, Warszawa 1932.

²⁰ J. S. Langrod, *Zarys administracji agrarnej w Polsce*, Warszawa 1939.

²¹ Zob. np. F. Longchamps, *Prawo agrarne*, Warszawa 1949; H. Świątkowski, *Prawo rolne*, Warszawa 1966.

²² J. Paliwoda, *Polskie prawo rolne*, „Acta Iuridica Agraria” 1, 1999, s. 30.

²³ Zob. M. Błażejczyk, *Problem doboru tematyki naukowo-badawczej w prawie rolnym*, w: *Zagadnienia prawne rolnictwa*, red. J. Paliwoda, Ossolineum, Wrocław 1970, s. 59 i n.

²⁴ Taki był również wydźwięk projektu kodeksu rolnego z 1974 r., który regulował „stosunki społeczne związane z korzystaniem z gruntów rolnych” (art. 1).

²⁵ Przede wszystkim przez badaczy skupionych wokół osoby prof. A. Stelmachowskiego. Zob. np. A. Stelmachowski (red.), *Przemiany własności ziemi w rolnictwie polskim*, Wrocław 1974.

w latach osiemdziesiątych polska agrarystyka wyszła poza analizę jedynie prawa krajowego, pojawiły się pierwsze prace prawno-porównawcze. Wprowadzenie komparatystyki do studiów nad polskim prawem rolnym było na tyle nowością, że A. Lichorowicz jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych w monografii dotyczącej dzierżawy gruntów rolnych w ustawodawstwie krajów zachodnioeuropejskich potwierdzał zasadność i doniosłość porównań rozwiązań prawnych krajów o różnych ustrojach²⁶. Agraryści mieli już większą możliwość współpracy zagranicznej, korzystania z pobytów badawczych oraz udziału w konferencjach międzynarodowych²⁷.

Rozwój nauki prawa rolnego następował z jednoczesnym umacnianiem się jego pozycji dydaktycznej i kadrowej. Prawie we wszystkich ośrodkach uniwersyteckich istniały odrębne katedry (zakłady) prawa rolnego. Istotna rola w działalności badawczej i kształceniu młodych kadr przypadała także Instytutowi Nauk Prawnych PAN w Warszawie. Coraz bardziej ciężar pracy naukowej przesunął się na młodsze pokolenie badaczy, wychowanków dawnych pionierów. Wydawało się, że nauka prawa rolnego jest już na tyle silna, by opracować „System prawa rolnego”; podjęte prace nie wyszły jednak poza sam etap wstępny, przygotowawczy²⁸. Za sukces należy uznać opublikowanie w latach 1979-1989 siedmiu tomów rocznika „Zagadnienia Ustroju Prawnego Rolnictwa”²⁹. Natomiast o pozycji dydaktycznej prawa rolnego najlepiej świadczyło wydanie, i to przez trzy ośrodki naukowe, podręczników z tego przedmiotu³⁰.

Zmiana ustroju społeczno-gospodarczego spowodowała po 1989 r. pewne osłabienie rangi prawa rolnego jako dyscypliny naukowej. Przyniosła ona, jak wiadomo, znaczne ograniczenie ustawodawstwa rolnego ze względu na wprowadzenie gospodarki rynkowej. Eliminowaniu w legislacji regulacji związanych z gospodarką planową nie towarzyszyła intensywna działalność prawodawcza w zakresie tworzenia „nowego” prawa dotyczącego rolnictwa. „Kryzys prawa rolnego”, jak nazwał to zjawisko

²⁶ A. Lichorowicz, *Dzierżawa gruntów rolnych w ustawodawstwie krajów zachodnioeuropejskich*, Warszawa-Kraków 1986, s. 9 i n.

²⁷ Np. konferencje organizowane przez agrarystów polskich i włoskich (tzw. *tavole rotonde*).

²⁸ Zob. R. Budzinowski, Sprawozdanie: *Prace przygotowawcze nad Systemem Prawa Rolnego*, „Państwo i Prawo” 1986, z. 10.

²⁹ Bliżej zob. J. Paliwoda, *Podstawowy dorobek...*, s. 18 i n.

³⁰ Autorami wielokrotnie wydawanych podręczników byli A. Stelmachowski (wraz z J. Selwą, a następnie z B. Zdziennickim) oraz W. Pawlak. Natomiast w drugiej połowie lat osiemdziesiątych odrębny podręcznik (skrypt) opublikował W. Pańko.

W. Pańko³¹, widoczny w płaszczyźnie legislacyjnej, znalazł także odbicie w sferze nauczania, jak też w obszarze aktywności badawczej. Ta ostatnia uległa przejściowemu ograniczeniu między innymi ze względu na zmianę pokoleń, zaangażowanie części starszych badaczy w sprawy publiczne, osłabienie kadrowe katedr (zakładów), a nawet ich likwidację w niektórych ośrodkach uniwersyteckich i tak dalej.

Mimo tych utrudnień kolejne lata charakteryzuje rozwój nauki prawa rolnego coraz bardziej wychodzącej poza badanie prawa krajowego. Ukażało się wiele publikacji, w tym monografii³². Co ważniejsze, przedmiotem badań były też nowe problemy, czy to związane ze zmianami ustrojowymi w polskim rolnictwie³³, czy dotyczące wspólnotowego prawa rolnego³⁴. Istotnym wątkiem badawczym stała się problematyka najpierw oceny, a następnie dostosowania naszego prawa do prawa wspólnotowego z punktu widzenia członkostwa Polski w Unii Europejskiej³⁵. Nie można przy tej okazji pominąć udziału prawników agrarystów – w ramach procesu dostosowawczego – w redagowaniu projektów aktów prawnych.

Został opublikowany, wielokrotnie wznawiany, podręcznik ujmujący prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej³⁶, aczkolwiek jego część ogólna, omawiająca problematykę teoretyczną, była niezmiernie ograniczona. Większe zainteresowanie tą problematyką pojawiło się pod koniec lat dziewięćdziesiątych³⁷. Na rynku czasopiśmienniczym przez wiele lat był obecny, wydawany przez Instytut Nauk Prawnych PAN w Warszawie, kwartalnik „Prawo Rolne”, a od 2001 r. ukazuje się rocznik

³¹ W. Pańko, *Prawo rolne. Kryzys...*, s. 125 i n.

³² Dla przykładu: R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992; E. Kremer, *Prawna problematyka splat z gospodarstwa rolnego*, Kraków 1993; Z. Truskiewicz, *Zachówek ze spadku obejmującego gospodarstwo rolne*, Kraków 1994.

³³ Zob. np. S. Prutis, *Gospodarowanie nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa. Komentarz i orzecznictwo SN i NSA*, Białystok 1997

³⁴ Tu warto wymienić pionierską pracę A. Lichorowicza, *Problematyka struktur agrarnych w ustawodawstwie Wspólnoty Europejskiej*, Zakamycze, Kraków 1996. Zob. też A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz, *Polityka rolna Wspólnoty Europejskiej w świetle ustawodawstwa i orzecznictwa*, Warszawa 1995.

³⁵ Tego wątku dotyczą liczne publikacje artykułowe A. Lichorowicza oraz monografia P. Czechowskiego, *Proces dostosowania polskiego prawa rolnego i żywnościowego do prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2001.

³⁶ P. Czechowski, M. Korzycka-Iwanow, S. Prutis, A. Stelmachowski, *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1994.

³⁷ Zob. artykuły A. Lichorowicza i R. Budzinowskiego opublikowane w: S. Prutis (red.), *Polskie prawo rolne u progu Unii Europejskiej*, Białystok 1998.

„Studia Iuridica Agraria”, sygnowany jako rocznik Polskiego Stowarzyszenia Prawników Agrarystów, publikowany przez ośrodek białostocki.

Uzyskanie przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej i objęcie naszego rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej otworzyło nowy etap rozwoju prawa rolnego. Nastąpił „wielki zwrot” (używając przytoczonego już sformułowania W. Pañki) w sferze zmian ustawodawstwa rolnego; wzrosła liczba aktów prawnych dotyczących różnych aspektów rolnictwa, nastąpiło rozszerzenie przedmiotu regulacji prawnorolnych, a prawo unijne (dawniej wspólnotowe) zdominowało regulację rolnictwa. Widoczne stało się ożywienie działalności badawczej, zwłaszcza że do głosu doszło najmłodsze pokolenie agrarystów, którzy rozpoczęli działalność badawczą już w obecnym wieku. Obiektem naukowych dociekań były różne zagadnienia, ale – co zasługuje na podkreślenie – wyraźnie zwiększyła się liczba publikacji dotyczących prawa unijnego.

Szerokie grono agrarystów zostało włączone do opracowania kolejnych dwóch wydań ogólnopolskiego podręcznika³⁸, a z innych pomocy dydaktycznych warto wymienić publikację (repetitorium) przydatną do prowadzenia ćwiczeń z prawa rolnego³⁹. Czasopiśmiennictwo prawnorolne wzbogaciło się w 2007 r. o półrocznik „Przegląd Prawa Rolnego”, wydawany przez ośrodek poznański. Opracowań podręcznikowych do czekało się prawo żywnościowe⁴⁰ oraz polityka i prawo rolne Unii Europejskiej⁴¹. Na podkreślenie zasługuje coraz większa aktywność agrarystów na forum międzynarodowym – udział w konferencjach naukowych (w tym w ramach Europejskiego Komitetu Prawa Rolnego), a ostatnio w europejskich programach szkoleniowych⁴².

Przegląd rozwoju nauki prawa rolnego, z konieczności pomijający szczegółową egzemplifikację bibliograficzną, pozwala na sformułowanie kilku ogólniejszych spostrzeżeń. Można by powiedzieć, że ta nauka roz-

³⁸ Pod red. A. Stelmachowskiego i – ostatnio – P. Czechowskiego. Ponadto odrębny podręcznik wydał ośrodek lubelski.

³⁹ M. Jarosiewicz, K. Kozikowska (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2007.

⁴⁰ M. Korzycka-Iwanow, *Prawo żywnościowe. Zarys prawa polskiego i wspólnotowego*, Warszawa 2005 i 2007; A. Oleszko, *Prawo żywnościowe wspólnotowego rynku rolnego*, Warszawa 2006 oraz M. Taczanowski, *Prawo żywnościowe w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009.

⁴¹ A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz, *Wspólna polityka rolna. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2004 oraz ostatnio A. Jurcewicz (red.), E. Tomkiewicz, P. Popardowski, M. Bocheński, J. Zięba, *Prawo i polityka rolna Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

⁴² Zob. K. Błażejewska, *Sprawozdanie z kursu „Global Food Law and Quality”*, Viterbo, 12-15 lutego 2012 r., opublikowane w niniejszym numerze „Przeglądu”.

wijała się pewnymi etapami, towarzysząc zmianom ustrojowym, począwszy od okresu międzywojnia ubiegłego wieku, i że była ona zawsze bliska polityce. Wspomniane zmiany, znajdując wyraz w regulacjach prawnych, stawały się istotnym impulsem do podejmowania badań. Jednocześnie jednak nie ułatwiały one działalności badawczej, a już uzyskane efekty zbyt szybko przechodziły do historii prawa.

Dotychczasowy dorobek nauki prawa rolnego jest całkiem poważny, aczkolwiek trudno porównywać go z osiągnięciami „tradycyjnych” gałęzi prawa. Jest on także bardzo zróżnicowany, obejmuje opracowania o różnorodnej tematyce i różnym podejściu badawczym. Nie wszystkie aspekty prawa rolnego w jednakowym stopniu stały się przedmiotem naukowych dociekań; dominują prace dotyczące prawa krajowego, zwłaszcza z zakresu tak zwanego prywatnego prawa rolnego. Cieszy wszakże coraz większe otwarcie na podejmowanie problematyki europejskiej. Widać też pewną specjalizację badaczy i ośrodków naukowych, zdeterminowaną zwłaszcza zainteresowaniami naukowymi ich liderów.

Trudno również byłoby porównywać obecny stan nauki polskiego prawa rolnego ze stanem nauki zachodnioeuropejskiej. Jej dorobek jest bogaty i tematycznie zróżnicowany. W niektórych państwach występuje silne ukierunkowanie doktryny na rozwiązywanie problemów przede wszystkim dogmatycznych, o dużej doniosłości praktycznej (np. w Niemczech i we Francji), natomiast w innych (np. we Włoszech i w Hiszpanii) równie dużą wagę przywiązuje się do rozważań ogólnych, teoretycznych. Zwraca również uwagę bardzo szerokie ujmowanie przedmiotu badań. Obejmuje on nie tylko tradycyjne problemy rolnictwa, ale także problematykę rolno-środowiskową i rolno-żywnościową⁴³.

Można by mówić o pewnym dystansie, zapóźnieniu rozwoju polskiej nauki prawa rolnego względem nauki zachodnioeuropejskiej. Występuje ono przede wszystkim w obszarze badań związanych z polityką rolną i prawem rolnym Unii Europejskiej. Chodzi zarówno o prace o szerokiej tematyce badawczej, systematyzujące całe dziedziny legislacji, jak i o naukowe opracowywanie nowości z zakresu prawa europejskiego. Wystarczy, dla przykładu, wymienić prace włoskich autorów poświęcone unijnemu prawu rolnemu⁴⁴, prawu żywnościowemu⁴⁵ czy opublikowany

⁴³ Wystarczy porównać tematykę artykułów publikowanych w czołowych czasopismach z zakresu prawa rolnego: „Agrar- und Umweltrecht”, „Revue de droit rural”, „Revista de Derecho Agrario y Alimentario” oraz „Rivista di Diritto Agrario”. Zob. *Przegląd czasopism zagranicznych* publikowany w kolejnych numerach „Przeglądu”.

⁴⁴ A. Germanò, E. Rook Basile, *Diritto agrario*, Torino 2006.

w ubiegłym roku trzytomowy traktat o prawie rolnym⁴⁶. Nie jest to wszakże zarzut pod adresem polskiej nauki prawa rolnego choćby ze względu na stosunkowo krótki okres członkostwa Polski w Unii Europejskiej i dawną „separację” od nauki zachodnioeuropejskiej.

3. Uzasadnienia potrzeby rozwoju nauki prawa rolnego można poszukiwać na różnych płaszczyznach i z wielu punktów widzenia, a także przytaczać różnorakie argumenty, wynikające choćby ze sformułowanych wyżej ocen. Nie roszcząc pretensji do ich wyczerpania, warto w tym miejscu zwrócić uwagę na kilka z nich, to jest znaczenie rolnictwa jako działu gospodarki i jego powiązanie z innymi działami, rozbudowaną, złożoną i zmienną regulację prawnorolną oraz rolę badań tej regulacji z punktu widzenia jej stanowienia i stosowania⁴⁷. Nie można tu pominąć, jakże istotnej z punktu widzenia rozwoju naukowego samych badaczy, możliwości prowadzenia współpracy międzynarodowej czy uzyskiwania grantów badawczych, jakie daje właśnie „uprawianie” tej dziedziny prawoznawstwa.

Znaczenie rolnictwa, będącego – w najogólniejszym ujęciu – przedmiotem regulacji prawnorolnej, może być prezentowane na różnych płaszczyznach i z wielu punktów widzenia. Najbardziej oczywiste, a przy tym tradycyjne, jest eksponowanie znaczenia rolnictwa jako działu produkcji materialnej, opartej na wykorzystaniu sił przyrody, służącej przede wszystkim zaspokojeniu potrzeb żywnościowych człowieka oraz wytwarzającego niektóre surowce dla potrzeb przemysłu. Jednakże nie tylko rodzaj zaspokajanych potrzeb, ale także inne cechy (np. sposób wytwarzania, charakter dóbr zaangażowanych w tym procesie, społeczno-gospodarcze formy prowadzenia działalności itd.⁴⁸) różnią ten dział gospodarki od innych dziedzin działalności człowieka. Nadprodukcja żywności, a także globalizacja, umniejszają znaczenie tego aspektu wytwórczości. Powodują one, że w polityce rolnej poszukuje się innych jeszcze argumentów uzasadniających specjalne traktowanie tego działu gospodarki w polityce gospodarczej (rolnej).

⁴⁵ L. Costato, F. Albissini (red.), *European Food Law*, Seggiano di Pioltello 2012.

⁴⁶ L. Costato, A. Germanò, E. Rook Basile (red.), *Trattato di diritto agrario*, t. 1: *Il diritto agrario: circolazione e tutela dei diritti*; t. 2: *Il diritto agroambientale*; t. 3: *Il diritto agroalimentare*, Torino 2011 (zob. recenzję publikowaną w niniejszym numerze „Przeglądu”).

⁴⁷ Zob. argumenty uzasadniające potrzebę nauczania prawa rolnego: R. Budzinowski, *O potrzebie nauczania prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 1, s. 155 i n.

⁴⁸ Bliżej zob. R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 43 i n.

Samo zatem odwołanie się do rodzaju zaspokajanych potrzeb nie wystarczy, by w sposób zadowalający uzasadnić znaczenie rolnictwa czy to z punktu widzenia polityki społeczno-gospodarczej (w szczególności polityki rolnej), czy z punktu widzenia nauki. Należy zauważyć ewolucję tego działu produkcji materialnej, jak i jego powiązań z innymi dziedzinami gospodarki. Zmiany dotyczą wszystkich elementów charakteryzujących rolnictwo, także uzyskane zaspokojenie potrzeb żywnościowych społeczeństwa (*food security*) nie jest stanem stałym. Obok tradycyjnej funkcji wyżywieniowej, temu działowi gospodarki przypisuje się inne funkcje do spełnienia (np. społeczną, dochodową, ekologiczną, a ostatnio nawet – energetyczną).

Ich realizacja stanowi społeczną legitymizację specjalnego traktowania rolnictwa w polityce społeczno-gospodarczej, co już – z racji różnych koncepcji rozwoju gospodarki – stanowi uzasadnienie prowadzenia badań w tym zakresie. Nie trzeba tu podkreślać wagi, jaką Unia Europejska przykłada do rozwoju rolnictwa i służącej temu rozwojowi polityki rolnej. Wreszcie nie można pominąć rzeczywistości gospodarczej wyrażonej w liczbach. Obszary wiejskie w Polsce obejmują nieco ponad 93% powierzchni kraju, zamieszkuje je około 38% ludności (prawie 15 mln osób), liczba osób pracujących w rolnictwie stanowi około 17% ogółu pracujących, a spośród mieszkańców wsi około 40% osób zaangażowanych jest w działalność rolniczą, prowadzoną w prawie 2 mln gospodarstw rolnych⁴⁹.

Już powyższe dane wskazują, że rolnictwo jako zjawisko społeczno-gospodarcze jest bardzo złożone i wieloaspektowe, a oddziaływanie na jego rozwój – znajdujące wyraz w programach polityki rolnej – wymaga gruntownej wiedzy. Nic więc dziwnego, że ten dział produkcji materialnej od dawna stanowi przedmiot zainteresowania różnych dziedzin nauki, zwłaszcza ekonomii, socjologii, nauk o żywieniu oraz prawa. Każda z nich bada je ze swego punktu widzenia, odrębnie bądź w powiązaniu z innymi naukami. Zmiany rolnictwa i interwencji publicznej w tej sferze gospodarki nie pozostają bez wpływu na wybór tematyki badań i preferencje badawcze, a nawet na same dyscypliny naukowe, które dostosowują się do współczesnej rzeczywistości⁵⁰. Stwierdzenie to dotyczy również rozwoju nauki prawa rolnego, powiązanej – jak wcześniej wspomniano – z rozwojem ustawodawstwa rolnego.

⁴⁹ Dane z Programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013.

⁵⁰ Zob. np. J. Zegar, *Przesłanki nowej ekonomiki rolnictwa*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2007, z. 4, s. 5 i n.

Prawo rolne jest bardzo dynamiczną dziedziną legislacji zarówno ze względu na rozbudowę regulacji prawnych, jak też ze względu na rozszerzanie się przedmiotu tej regulacji. Obejmuje ono nie tylko prawo krajowe, ale również akty prawa unijnego oraz tak zwane międzynarodowe prawo rolnictwa. Jego przedmiot natomiast już dawno wyszedł poza problematykę gruntową (tzw. agrarne korzenie) i – poprzez rynek – objął również przetwórstwo i komercjalizację produktów rolnych. Uważa się nawet, że współczesny ustawodawca – pod wpływem Wspólnej Polityki Rolnej – jest bardziej zainteresowany problematyką żywnościową czy rozwoju obszarów wiejskich, aniżeli klasycznymi zagadnieniami rolnictwa (tj. samą produkcją rolną – organizacją tej produkcji)⁵¹.

Dzisiejsze prawo rolne uwzględnia wymagania żywnościowe (zwłaszcza w zakresie *food security* i *food safety*), a jednocześnie wymagania ochrony środowiska oraz – ostatnio – energetyczne⁵². Silne są również odniesienia terytorialne, nie tylko ze względu na związek działalności wytwórczej w rolnictwie z ziemią, ale także ze względu na legitymizację wsparcia. Przedmiotem zainteresowania tej dziedziny prawa jest więc również rozwój obszarów wiejskich. Zatem, obok tradycyjnych zagadnień związanych z produkcją rolną i jej organizacją, prawo rolne obejmuje zwłaszcza prawo rolno-środowiskowe i prawo rolno-żywnościowe⁵³.

Rozbudowa przedmiotu regulacji nie oznacza, że wszystkie dziedziny rolnictwa, czy z rolnictwem tylko powiązane, są w jednakowym stopniu objęte regulacją prawną; unormowanie niektórych z nich ulega ograniczeniu, a innych – rozbudowie. Jednocześnie obok siebie występują regulacje prawne wydane na różnych etapach rozwoju prawa rolnego. Nie można jednak powiedzieć, że współcześnie problematyka gruntowa w rolnictwie straciła na znaczeniu; jej ranga nawet wzrosła w kontekście tak zwanego prawa ziemi⁵⁴. Rozbudowa przedmiotu regulacji wzmocniła ochronną funkcję prawa rolnego; ochroną objęci są nie tylko producenci, ale także

⁵¹ Por. w odniesieniu do problematyki żywnościowej: L. Costato, *Du droit rural au droit agroalimentaire et au droit alimentaire*, „Rivista di Diritto Agrario” 2008, z. 3, s. 317 i n.

⁵² Zob. M. D’Addezio, *Sicurezza e coordinamento delle esigenze alimentari con quelle energetiche: nuove problematiche per il diritto agrario*, „Agricoltura, Istituzioni, Mercati” 2011, nr 3, s. 28 i n.

⁵³ Czasem wymienia się jeszcze tzw. prawo wiejskie oraz prawo rolno-przemysłowe. Zob. R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 222, oraz idem, *Przyszłość...*, s. 27 i n.

⁵⁴ Zob. np. C. A. Graziani, *Dal diritto alla terra al diritto della terra*, w: C. A. Graziani (red.), *Le risorse preziose: lo squadro del giurista*, Milano 2005, s. 26; F. Adornato, *I diritti della terra*, „Agricoltura, Istituzioni, Mercati” 2011, nr 2, s. 115 i n.

konsumenci. Jedni i drudzy, chociaż w różnym stopniu, są adresatami aktów prawnych tej gałęzi prawa.

Uwagi charakteryzujące legislację sugerują, że uprawianie nauki prawa rolnego nie jest łatwe. Unormowania prawnorolne mają charakter specjalny, czasem szczególny. Są one odmienne od unormowań dotyczących innej działalności gospodarczej. Utrudnieniem jest nie tylko zmienność i rozproszenie regulacji prawnych, ich ogromna liczba, ale także zróżnicowanie źródeł. Do prześledzenia unormowań dotyczących łańcucha żywnościowego („od pola do stołu”) często nie wystarcza znajomość prawa krajowego, skoro łańcuch ten może mieć – ze względu na wymianę handlową – charakter nie tylko międzypaństwowy, ale także międzykontynentalny. Rodzi to konieczność poznania i badania prawa obcego, co również nie ułatwia, a więc i nie zachęca do prowadzenia działalności naukowej w omawianej tu dziedzinie. Tymczasem nauka prawa rolnego może spełniać niezwykle istotną rolę w procesie stanowienia i stosowania tego prawa.

Rola badań w procesie stanowienia prawa jest – z teoretycznoprawnego punktu widzenia – oczywista. Jak wiadomo, racjonalna działalność ustawodawcza wymaga rozeznania co do prawa obowiązującego już w danej dziedzinie, znajomości skutków jego stosowania, powiązań z innymi przepisami, określenia celów proponowanej regulacji, sformułowania i rozważenia rozwiązań alternatywnych i tak dalej. Taką wiedzę może dostarczyć nauka prawa rolnego. Byłoby pożądane, żeby ustawodawca z niej korzystał, a co najmniej brał ją pod uwagę, dokonując „rachunku” kosztów i rozważając alternatywne możliwości regulacji. Zatem prawnicy agraryści powinni być obecni w różnych gremiach opracowujących projekty, w tym występować w roli ekspertów oceniających już sformułowane założenia czy teksty proponowanych aktów prawnych⁵⁵.

W praktyce legislacyjnej, jak się okazuje, uwzględnianie koncepcji wypracowanych w nauce nie jest już takie oczywiste⁵⁶. W pewnej mierze wynika to z faktu, że inicjatywa uregulowania danej sfery stosunków społecznych pochodzi zazwyczaj spoza nauki prawa. Nie sposób jednak nie zauważyć, że na temat przyszłości wspólnej polityki rolnej po 2013 r., w tym także przedłożonych propozycji legislacyjnych, szerzej wypowia-

⁵⁵ Dla przykładu, negatywna opinia A. Lichorowicza o projekcie ustawy o gospodarstwie rodzinnym z połowy lat dziewięćdziesiątych spowodowała – z powodu wykazania merytorycznych niedoskonałości projektu – zaniechanie dalszych prac.

⁵⁶ Zob. przykłady: R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 99 i n.

dali się ekonomiści, aniżeli prawnicy agraryści⁵⁷. Bardziej znaczący jest wpływ doktryny prawnorolnej na zmianę obowiązującego prawa. Wyroki Trybunału Konstytucyjnego orzekającego o niezgodności z Konstytucją określonych regulacji z zakresu prawa rolnego są często poprzedzone gruntownymi analizami napisanymi przez agrarystów.

Natomiast znacznie bardziej widoczna jest rola nauki prawnorolnej w dziedzinie stosowania prawa. Nie trzeba tu bliżej udowadniać, że wcześniej wspomniane cechy regulacji z zakresu prawa rolnego nie ułatwiają ich rozumienia przez adresatów, rodzą wiele wątpliwości w praktyce. Świadczy o tym coraz bogatsze orzecznictwo sądowe, dotyczące zwłaszcza publicznego prawa rolnego⁵⁸. Potrzeba rozwoju nauki prawa rolnego, z rozważanego tu punktu widzenia, jest więc niewątpliwa. Doktryna, odpowiadając także na potrzeby praktyki, podejmuje problematykę kształtu i funkcjonowania wielu instytucji prawnych, wyjaśnia wątpliwości terminologiczne, formułuje postulaty pod adresem ustawodawcy, jak też komentuje orzeczenia sądów. Zapewne byłoby pożądane, gdyby nauka w większym stopniu wypracowywała merytoryczne podstawy do orzekania.

Wreszcie, uzupełniając argumentację, nie można pominąć aspektu związanego ze znaczeniem „uprawiania” tej nauki z punktu widzenia rozwoju naukowego samych badaczy. Prawo rolne ze względu na dominację regulacji unijnych jest w dużym stopniu prawem wspólnym dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Przed polskimi agrarystami stają więc takie same, a może nawet te same problemy, z którymi borykają się agraryści europejscy. Wspomniany charakter regulacji prawnorolnych umożliwia rozwijanie szerokiej współpracy międzynarodowej nie tylko w postaci wspólnych konferencji. Chodzi o udział polskich agrarystów w międzynarodowych (europejskich) projektach badawczych, kierowanych przez zagraniczne ośrodki naukowe. Zdobyte doświadczenia mogą być bardzo przydatne w prowadzeniu własnego międzynarodowego projektu badawczego i w uzyskaniu funduszy na badania. Kierowanie zaś takimi projektami stanowi jedną z przesłanek awansu naukowego oraz podnosi rangę jednostki zatrudniającej badacza.

⁵⁷ Z opracowań napisanych przez prawników agrarystów zob. np. A. Jurcewicz, E. Tomkiewicz, *Wspólna polityka rolna po 2013 roku*, w: *Z zagadnień prawa rolnego, cywilnego i samorządu terytorialnego. Księga Jubileuszowa Profesora Stanisława Prutisa*, Białystok 2012; R. Budzinowski, *O przyszłości wspólnej polityki rolnej – uwagi z perspektywy Polski*, ibidem (i powołaną tam literaturę ekonomiczną).

⁵⁸ Por. przeglądy orzecznictwa publikowane w kolejnych rocznikach „Przeglądu”.

4. Rozważania o potrzebie rozwoju nauki prawa rolnego byłyby niepełne, gdyby pomijały kwestię wyboru tematyki naukowo-badawczej. Jest ona istotna, z jednej strony, ze względu na szczupłość kadry, a z drugiej – oczekiwania kierowane pod adresem nauki. Ogrom problemów, jakie zawiera w sobie regulacja prawnorolna, zmusza więc do dokonywania wyborów. W przeszłości wybory te były w dużym stopniu zdeterminowane przez czynnik polityczny⁵⁹, obecnie również nie można nie uwzględniać potrzeb wynikających z nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej rolnictwa, polityki rolnej czy prowadzonych prac legislacyjnych (np. prac nad nowym kodeksem cywilnym). Dla przykładu, regulacja prawna dotyczy nie tylko tradycyjnej relacji rolnictwo–produkcja, ale także nowych: rolnictwo–rynek, rolnictwo–żywność, rolnictwo–środowisko czy rolnictwo–obszary wiejskie. Każda z nich jest interesująca z poznawczego punktu widzenia, a nadto istotna w praktyce.

W tym miejscu uwaga zostanie zwrócona na rozstrzygnięcie pewnych kwestii ogólnych, dotyczących wyboru między badaniem tematyki dogmatycznej czy teoretycznej, prawa krajowego czy unijnego, prawa rolnego prywatnego czy prawa rolnego publicznego.

Trudno byłoby rozstrzygnąć dylemat, czy przedmiotem badań powinny być raczej problemy dogmatyczne, czy raczej problemy teoretyczne. Zapewne badanie jednych i drugich wspomaga proces stanowienia i stosowania prawa, służy oddziaływaniu na rozwój rolnictwa i dziedzin z nim związanych w kierunku społecznie pożądanym⁶⁰. Dynamizm zmian gospodarki (w tym rolnictwa), polityki oraz prawa jest tak duży, że istnieje stała potrzeba prowadzenia badań dogmatycznych, jak również weryfikacji już sformułowanych koncepcji teoretycznych. Przed prawnikiem agrarystą, choćby ze względu na członkostwo Polski w Unii Europejskiej, pojawia się konieczność naukowego opracowania wielu nowych instytucji prawnych oraz określenia kształtu instytucji „tradycyjnych”, zmienionych w nowych warunkach.

Trudno również byłoby rozstrzygnąć, czy przedmiotem badań powinny być raczej instytucje prawne nowe, czy tradycyjne. Zapewne uzasadnione jest badanie jednych i drugich. Z tych pierwszych, tytułem przykładu,

⁵⁹ Chodziło o wskazanie problemów, których badanie służyłoby realizacji zadań wyznaczonych dla rolnictwa w odpowiednich dokumentach partyjnych. Zob. wspomniany już artykuł M. Błażejczyka, *Problem doboru...*, passim.

⁶⁰ Bliżej o potrzebie prowadzenia badań teoretycznych i o ich powiązaniu z badaniami dogmatycznymi zob. R. Budzinowski, *O potrzebie refleksji teoretycznej w prawie rolnym*, „*Studia Iuridica Agraria*” 5, 2005.

można wymienić kwoty mleczne, opracowane już w literaturze, ale nadal budzące wątpliwości w praktyce⁶¹, sprzedaż bezpośrednią produktów rolnych, agroturystykę, dobra publiczne w rolnictwie. Większa uwaga powinna być poświęcona nowościom w sferze regulacji prawnych, wynikającym z programów polityki rolnej (np. tzw. agroenergii). Akcentując wspomniane nowości, nie można pomijać w badaniach instytucji tradycyjnych, których funkcjonalność w nowych warunkach również wymaga oceny. Stwierdzenie to odnosi się przede wszystkim do instytucji wskazywanych jako podstawowe dla prawa rolnego, to jest własności (rolniczej własności gruntowej), gospodarstwa (przedsiębiorstwa) rolnego oraz umów. Jako przykład można wymienić potrzebę badania umów łączących poszczególne elementy łańcucha żywnościowego (w tym zwłaszcza tzw. umów rolno-przemysłowych), a nie samej umowy kontraktacji.

Nie ulega też wątpliwości, że badaniami powinna być objęta zarówno tematyka prawa rolnego krajowego, jak i unijnego⁶². Badanie instytucji prawnorolnych wymaga oczywiście uwzględniania obu porządków prawnych. W tym miejscu natomiast należy podkreślić konieczność badania prawa unijnego ze względu na wspomniane zapóźnienie rozwoju polskiej nauki. Efekty takich badań nie tylko ułatwią jego wdrażanie do polskiego systemu prawnego, ale dostarczą również argumentów uzasadniających potrzebę zmiany tego systemu. Dzięki temu łatwiej będzie rozwiązywać problemy związane z implementacją i stosowaniem prawa unijnego, a polska nauka może stać się aktywnym partnerem w badaniach europejskich.

Tak samo należy rozstrzygnąć dylemat, czy przedmiotem badań powinna być raczej tematyka prywatnego prawa rolnego, czy publicznego prawa rolnego. Ta pierwsza, mająca w przeszłości silne oparcie w regulacji Kodeksu cywilnego (w brzmieniu sprzed nowelizacji z 1990 r.), przez długi czas była bardzo widoczna w polskiej literaturze. Dzisiaj również istnieje potrzeba badań instytucji prawa cywilnego z uwzględnieniem ich tak zwanego aspektu rolnego⁶³. Jednakże preferowanie takich badań, „kosztem” tematyki publicznoprawnej, ograniczyłoby rozwój nauki prawa

⁶¹ Zob. np. E. Tomkiewicz, *Limitowanie produkcji w ustawodawstwie rolnym Wspólnoty Europejskiej*, Warszawa 2002 oraz ostatnio: J. Bieluk, D. Łobos-Kotowska, *Kwoty mleczne jako przedmiot obrotu – wybrane zagadnienia*, „Studia Iuridica Agraria” 9, 2011, s. 294 i n.

⁶² Należałoby dodać także tematykę międzynarodowego prawa rolnictwa, determinującego rozwój prawa unijnego.

⁶³ Zob. np. P. Blajer, *Gospodarstwo rolne jako przedmiot zapisu windykacyjnego – wybrane problemy*, „Studia Iuridica Agraria” 9, 2011, s. 185 i n.

rolnego i jej znaczenie w praktyce. Wszakże w prawie rolnym dominuje regulacja publicznoprawna i ona w decydujący sposób wpływa na współczesny „obraz” prawa rolnego jako gałęzi prawa.

5. Przeprowadzone rozważania upoważniają do sformułowania kilku ogólnych wniosków. Po pierwsze, nauka prawa rolnego, jako nauka ściśle związana z polityką (rolną), dzieliła losy tej polityki, która determinowała i nadal determinuje rozwój legislacji rolnej. Łączenie prawa rolnego jako gałęzi prawa zwłaszcza ze szczególnymi regulacjami prawa cywilnego negatywnie wpłynęło na postrzeganie nauki tego prawa. Ograniczenie tych regulacji w wyniku nowelizacji Kodeksu cywilnego w 1990 r. osłabiło jej znaczenie. Nie można jednak powiedzieć, jak pokazują niniejsze rozważania, że nauka prawa rolnego należy do przeszłości związanej z poprzednim ustrojem. To rozwój ustawodawstwa rolnego w warunkach realizacji Wspólnej Polityki Rolnej, w ramach gospodarki rynkowej, wzmocnił pozycję legislacyjną prawa rolnego, a jednocześnie postawił przed nauką nowe wyzwania badawcze. Są one związane zarówno ze zmianami samego rolnictwa i jego gospodarczego otoczenia, jak i regulacji prawnej.

Po drugie, wspomniane wyzwania badawcze, choć zapewne w sposób niewyczerpujący, uzasadniają potrzebę rozwoju nauki prawa rolnego. Można by nawet powiedzieć, że przemawia za nią polska racja stanu. Wsparcie rolnictwa i wsi w ramach Wspólnej Polityki Rolnej przyczynia się wszak do rozwoju całej gospodarki. Z kolei jeśli badanie prawa rolnego nie ogranicza się do wykazywania samych odrębności regulacji prawnorolnych, lecz ustala także powiązania z innymi regulacjami, to przyczynia się do rozwoju innych szczegółowych nauk prawnych. Należy też wspomnieć, że nauka prawa rolnego służy realizacji podstawowego prawa człowieka: prawa do bezpiecznego wyżywienia i życia w zdrowym środowisku.

Po trzecie, zwiększenie znaczenia nauki prawa rolnego wymaga doboru odpowiedniej, ważnej ze społeczno-gospodarczego punktu widzenia, tematyki badawczej oraz większej intensywności badań. Ta ostatnia uzależniona jest również od zwiększenia grona badaczy, a więc od upowszechnienia nauczania prawa rolnego. Zasadne wydaje się powołanie specjalnego centrum badawczego, instytucji naukowej zajmującej się badaniem prawa rolnego i rozwijaniem współpracy z zagranicą⁶⁴. Taka

⁶⁴ Takim wzorem mógłby być Instytut Prawa Rolnego Międzynarodowego i Porównawczego we Florencji, wchodzący w skład Consiglio Nazionale delle Ricerche.

współpraca, przy szerszym podejmowaniu problematyki prawa unijnego, służyłaby wzmocnieniu pozycji polskiej nauki za granicą, zwiększyłaby też możliwość jej oddziaływania na rozwój tego prawa (chodzi zwłaszcza o prawo unijne). Celowe byłoby także upowszechnienie osiągnięć agrarystyki zachodnioeuropejskiej, drukowanie polskich tłumaczeń prac uznanych autorów.

ON THE NEED TO DEVELOP THE SCIENCE OF AGRICULTURAL LAW

Summary

The consequences of the difficult environment which the law sciences in Poland have been recently facing are particularly harsh for the science of agricultural law. Those unfavourable conditions manifest themselves *inter alia* in a very low number of lawyers who specialise in agricultural law, which is, essentially, a result of the limited, or even completely abandoned teaching of that subject at Polish universities. Other related disciplines such as agricultural administration or food law are also being neglected. And yet, as the EU and domestic legislation continues to expand, there is an increasing demand for scientific reports of various nature, including legal expertise.

The author argues that Poland's participation in the Common Agricultural Policy is an obvious reason for development of agricultural law, and emphasises the importance of that branch of law, looking at it from different angles. He addresses his postulates not only to specialists in agricultural law, but also lawyers working in other fields, and in particular those with deciding power that may help to educate a Polish law school graduate well prepared to meet the challenges and demands of the domestic as well as European legal services market.

SULLA NECESSITÀ DI SVILUPPO DELLA SCIENZA DEL DIRITTO AGRARIO

Riassunto

Le conseguenze delle moderne condizioni di sviluppo delle scienze giuridiche in Polonia nella scienza del diritto agrario si avvertono in maniera grave. Basta indicare anche soltanto un corpo docente molto ridotto che se ne occupa, il che è dovuto principalmente alla riduzione (o addirittura omissione) delle ore dell'insegnamento di questa materia (e di altre discipline a essa connesse, come p.es. l'amministrazione dell'agricoltura e il diritto alimentare) in molte università. Tuttavia, la richiesta di studi scientifici della materia in questione, comprendente i lavori di vario carattere (anche di tipo professionale) a causa dell'espansione delle regolazioni europee e nazionali, è sempre in aumento. In questo

contesto, lo stato attuale della scienza del diritto agrario, nonostante i risultati conseguiti, non è certo soddisfacente.

L'autore spiega la necessità di sviluppo della scienza del diritto agrario (il che nelle condizioni di attuazione della politica agricola comune sembra ovvio), indica l'utilità e l'urgenza di tale ricerca da diversi punti di vista. I destinatari dei postulati formulati non sono solo gli agraristi, ma anche rappresentanti di altre discipline specifiche di giurisprudenza (in particolare civilisti e amministrativisti), così come i decisori responsabili della preparazione dei laureati finalizzata all'inserimento nel mercato (anche europeo) dei servizi legali.